

ոչինչ ազդեցություն չանէ։ Այդ ծրագիրը ամբողջովին չանցաւ. երդուեալները դատարանը կողմանում չիրականացաւ։

Կողմացիները սրբութեամբ պիտի պահպանեն մարդասէր և անկողնապահ գործիչի յիշատակը և այնքանի ճամար, որ նա կարողացաւ անել։ Նրա շնորհիւ Կողմացի ստացաւ հրապարակական դատաստան, մինչդեռ Ռուսաստանի մեծ մասը դեռ զուրկ էր ներքանից։

Ստաբիլիտի ստացաւ դատաստանական պալատի աւագ նախագահի պաշտօնը։ Նրան էին նայում Կողմացի բոլոր դատաստանական հիմնարկութիւնները և նա էր նրանց հողի և ուղղութիւն տալիս։

Գնահատելով դատաստանական գործիչները մէջ միայն նրանց բարոյական յատկութիւնները, գիտութիւնը և աշխատասիրութիւնը, նա առաջ էր քաշում բոլոր ընդունակ մարդկանց, առանց խտրութեան ցեղի և դասնութեան. առանց քաջակերտ նշանակում էր տեղացիներին դատարանները գլխաւոր, և չընտրելու այն նախագահներ, որ տեղացիները գիտեն տեղական լեզուները, կարելի էր լինում մասամբ ոչնչացնել թարգմանները փաստակար ազդեցութիւնը, մասնաւոր հաշտարար դատարաններում, ուր ծառայողները մեծ մասը, իմանալով մի կամ մի քանի տեղական լեզուներ, կարողանում էր ազատել թէ դատարանը և թէ ազգաբնակիչները թարգմաններ ծանր խնամակալութիւնից։

Այդ տեսակ գործունէութեան արդիւնքները գնահատելով 1885 թիւի տեղի ունեցած լուրջ վերադիմութեան ժամանակ, երբ յայտնի դարձաւ թէ դատաստանական մասը առհասարակ բաւարար է. ամենափայլուն վկայութիւն վերադիմող Գոնչարով տունը Նրանի նախնական դատարանի մասին։

որի գլխաւորն էր, հիմնարկութեան օրինակ Վէլիք-Ալեքսանդր, որ բարոյական անհղին հեղինակութիւն ունէր ոչ միայն հայերի, այլ և թուրքերի մէջ։

Ութսունական թվականները Ստաբիլիտի դաւանում է պետական խորհրդի անդամ, ուր պաշտպանում էր վաթսուական թվականների վերանորոգչական գաղափարները։ Վերջին տարիները նա կուրացաւ և ապրում էր իր հայրենի Պոլստայում. բայց և այդպէս, նա հետևում էր հասարակական կեանքի և գրականութեան երկու թերթին և օգնում էր ամեն ժամանակ, երբ հարկաւոր էր լուսամբում մարդասիրութեան ազակցութիւնը։ Ի միջի այլոց, նա չափազանց տաք կերպով նպաստեց թէ խօսքով և թէ գործով «Սեղաբարակ» օգնութեան հայ-ռուսական որբանոցներ հիմնելուն։

Ստաբիլիտի մասով գերեզման է իջնում վերանորոգչական մեծ շրջանի վերջին մօզիկաներից մէկը։ Նրանց ամենապիւղատու յատկանիշն էր անխորտակելի հաւատ ղէպի բա-

րութեան ոյժը, սէր ղէպի մեծաւորը, հաւատ ղէպի մարդու բարի ինտիմիտները, համոզմունքը թէ միայն սիրոյ և արդարութեան վրա կարելի է մի բարի և տեսական բան հիմնել, թէ ուր չէր կայ սէր, այնտեղ, ինչպէս ճիշդ նկատում է Պուշկին, չէր կայ ճշմարտութիւն։ Իսկ ամեն կեղծ բան փողոց է և ոչ երկարակեաց։

Թող այդպիսի գործիչներն անունը յաւիտեան վառ մնայ իրանց հայրենիքին նուիրված աշխիւ մարդկանց սրտում։

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Յունիսի 25-ին

Տակսայի հարցը մեր քաղաքի համար այնպիսի սի կենսական հարց է, որ շարունակ մտածողութեան առիթ է եղել. այժմ էլ զբաղեցնում է շատերին, բայց ոչ մի իրական լուծումն չէ ստացել մինչև այժմ։

Տարիներով տակսայ մեկնում եղել է քառահանգը, այսպէս կամ այնպէս, մի շարք մաշադիների և հոջիների ձեռքում։ Մեծ մասամբ կենսական միջոցների գնները եղել են աւելի բարձր, քան պէտք էր, իսկ այն ղէպը, երբ գնները չէին համապատասխանում հացադործների և մագդործների ցանկութեան, վերջիններս, փառաւոր կերպով, սկսում էին տակսայից բարձր ծախել։ Անհատական անվերջ տրտուհներ, բողոքներ, խմբովին դիմումներ են եղել. բայց բոլորն անցել են իզուր։ Հացադործները հացի տեղ վաճառել են աւաղախառն ալիւրի խմորը կիսակի, տաք տաք և այն էլ «փաստաբան» ժողովուրդը դարձեալ բողոքներ է բարձրացրել. բայց այդ բոլորը կատարելապէս իզուր։ Մաշադիները վարձել են քէֆները ուղածին պէս։ Մեր դուրսն գտնվել է անօր, թոյլ։ Նախկին կադմակերպութիւններն որոշ անձնաւորութիւններ կուրացած են եղել անձնական շահով, որ մոռացնել է տուել նրանց իրանց պարտականութիւնները։ Հացադործները և մագդործները, — այդ ճարպիկ «խաթրաշահները», պարբերաբար շահել են որոշ մարդկանց, ի հարկէ, ոչ բոլորի խաթրը և այդ է եղել պատճառը, որ որոշ մարդիկ միշտ կողմնակից են եղել միջոցների բարձր գին նշանակելուն, պատճառաբանելով, որ լաւ միջոց ունենալու համար պէտք է լաւ գին նշանակել։

Այսպէս է եղել դրութիւնը տարիներ շարունակ։ Այս հանգամանքը մեծ դժգոհութիւն էր առաջ բերել նախկին կազմի դէմ և այս հանգամանքին պէտք է վերադառնանք տարվայ մեր քաղաքային ընտրութեան աջող հետևանքները։ Մինչև այսօր էլ ընդհանուր կարծիքն այս է. — «Սրանից լաւ դուժա մենք ունենալ չենք կարող, այժման քաղաքագլխից լաւ քաղաքապետ չենք գտնում»։

Այնպէս է եղել դրութիւնը տարիներ շարունակ, որոնց ուղում է խնամել, կամ որոնք խնամվելու կարելի ունեն, և աշխատանքի միջոցով նրանց ապրուստը հոգար։ Մի ժամանակ ընկերութիւնը մտածում էր գաղթականներին տեղաւորել դանազան գիւղերում, տալով աշխատանքի գործիքներ՝ եղ, գութան և այլն։ Հիւսիսային միջոց, բայց մեր խղճով հաղթականները մերժեցին։ Այս ղէպից յետոյ, հետաքրքրել է, ինչպէս վարչութիւնը շարունակեց օգնելու, ինչպէս այդ մարդկանց դրականապէս չէր մերժեց ասելով՝ «Կուգեք աշխատել, կօցնենք, չէ, գնացեք գլխաւոր պահեցեք, մենք նպատակ չունենք ձեզ բարոյապէս փչացնելու և հասարակութեան առջև էլ պատասխանատու լինելու»։ Բայց նա շարունակեց և իր այս վարժունքով այն աստիճան է փչացրել խղճ գաղթականներին, որ շատ անգամ սրանք թէ այստեղ և թէ Սալմաստում պ ա հ ա ն ջ ն ե ռ դնում ասելով՝ «մեզ համար ազգը անհատական փող է ուղարկել, մեզ չէք տալիս, դուք էք ուտում։ Ահա թէ ուր է հացը»։ Երբ ներկայ վարչութեան տակիւնը։

Գործը արդէն սկզբից վատ հիմունքի վրա է եղել դրված։ Բայց, ասում ենք, այդ հասկանալի է այն մտնում, երբ միայն գործողը զգացմունքն է ամբողջ թշուառին։ Չէ, որ սրբապաշտութեան առաջին քաջները անցնելուց յետոյ մի քիչ խելք պէտք է գործէր, չէ որ պէտք էր խորհել, որ անհարկն է այսպէս շարունակել, նախ հէնց այն պատճառով, որ դրանով վնասվում է թէ ինքը նպատակ ստացող թշուառը, թէ հասարակութիւնը և թէ ընկերութիւնը, և երկրորդ՝ որ շարունակ այնքան նուրբ պատմութիւնը ստացվի։ Վարչութիւնը շատ լաւ կարող էր, եթէ մի քիչ մտածէր, աշխատանքը դանդաղ թէ կանանց և թէ տղամարդկանց համար։ Ձեզ հէնց մի փորձ, որ այժմ անում է Աստղատականի կանանց ընկերութիւնը, թէ և մի քիչ ուշ։ Վերոյիշեալ ընկերութիւնը բացել է կառններ գործելու գործարան, ուր աշխատում

մենք չէին կարող ճարել։ Բայց չը նայած այս բոլորին, այսօր էլ մեր ժողովուրդը տակսայից դժգոհ է և մեղանում այժմ միջոցները թանկ են։ Այս ամառվայ ընթացքում ցորենի գինը գնալով իջաւ. այժմ ծախվում է 27-ից մինչև 30 բուլբի կարմրահատը, իսկ թխած հացի լիտրը դեռ ևս շարունակվում է 34 կօպէկով ծախվել, այսինքն այն գնով, ինչ գնով ծախվում էր ցորենի խաղիւրը 36-ից մինչև 40 բուլբի եղած ժամանակ։ Ուրիշ տարիներ ոչխարի մսի ֆունտը այս ժամանակ ծախվում էր 6 կամ 7 կօպէկ, իսկ այս տարի դեռ ևս 9 կօպէկից չէ իջել, չը նայած որ ներկայ քօպէկում ոչխարը բաւական է ծան է։ Արդեօք ինչ է սրա պատճառը։ Որքան էլ սրա պատճառը այն լինի, որ յայտնի մարդիկ, ներկայ կազմութեան վարկը զցելու համար, ծուռ ու մուռ ճանապարհներով խրախուսում էին միջնափամառներին հակառակ դրնալ դուրսի որոշումներին, բայց զիլաւոր պատճառն այն է, որ մեր դուրսն, որքան ըսկզբում խիստ կերպով վերաբերվեց հարցին, նոյն եււանդով չը շարունակեց և կարծէք այսօր հացովաճառներն ու մագդործները ասելիս լինեն. «Եւր մնային ձեր սպառնալիքները»։

Ա.—Ի

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Թիֆլիս, յունիսի 29-ին

Թող տուէր ներքոյ ստորագրող վաճառականներին ձեր լրագրի միջոցով յայտնել մեր խորին պարտաւանքը այն անհուն հեղինակին, որն այս օրերս ցրվել էր քաղաքում անստորագիր տպած թերթիկներ, որոնց մէջ թոյլ էր տուել շօշափել մեր ամենիցս յարգված վաճառականների աւագ պ. Սեօր Կաթիլեանի պատիւը։ Անհուն հեղինակը հետեւեալ զրպարտութիւններն է բարդում պ. Կաթիլեանի վրա. 1) Որ պ. Ս. Կաթիլեան, պահելով մասնուրի խանութ, ոչ թէ մասնուրեղէն է վաճառում այնտեղ, այլ զբաղված է շահով փողեք տալով։ 2) Որ պ. Կաթիլեան երբեք չէ մտնում վաճառականների դրութիւնն մէջ և աշխատում է տեսնել նրանց ջրաճաղաղացած և ոչնչացած։ Որպէս փաստ իր գրախօսութեան անհուն հեղինակը իր գրութեան մէջ քաղաքի կենդանիքն է մի վաճառականի հետ պատահած ղէպին. նա երկար ու բարակ պատմում է, որ վաճառականների աւագի գրախօսականի կից մի խառն ու լաւ ատէր երեք տարի շարունակ խնդրում է պ. Կաթիլեանին դատարկել գրասենեակը և իրան տալ իր աւետարան ընդարձակելու համար, սակայն պ. Կաթիլեան «անողորմ» է և չէ կատարում ընդեղանակ խառնութեամբ ցանկութիւնը...

Ով ուշի ուշով կարդացել է անհուն հեղինակի այդ գրութեանը, իսկոյն կը հասկանայ, որ անհուն հեղինակը գրիչ է վերցրել արատաւորելու մի պատաւեր մարդու պատիւը։

են մի քանի գաղթականներ։ Կաթիլեանը պատուաւոր կերպով ունի իր ապրուստի միջոցը, ընկերութիւնն էլ եթէ օգտվի, կարող կը լինի ընդարձակել իր գործունէութիւնը, ինչ որ մինչև այսօր չէ արել կամ չէ կարողացել անել։ Ուրիշ խնդիր է, թէ որքան այդ նպատակայարմար է մի քիչ հեռու ապագայի համար—այսինքն նա կարող կը լինի մրցել Եւրօպայի ապրանքների հետ։ Պարզ է, որ ոչ, բայց գտնէ առ յաժմ նա աշխատանք է տալիս գաղթականին։ Թաւրիկ կանանց ընկերութեան գորդագործարանն էլ նոյն հիմունքի վրա է դրված, այսինքն՝ չքաւոր աղկերանց ու կանանց աշխատանքի միջոցով ապրուստ տալ։ Որքան էլ գորդագործարանը անապատակայարմար է, աւելի գործնական բան կարելի է ընտրել, յամենայն դէպս, սկզբունքով գործը համակրանքի է արժանի։ Եւ ինչպէս այդ նոր-վարչութիւնն էլ, որ մի տարի է ինչ գոյութիւն ունի, նոյն հիմունքի վրա չը շարունակեց գործը։ Բայց ան մի այլ փաստ։

Այստեղ առաջ է գալիս անձնաւորութեան խնդիր։ Եթէ խնդրը դրվի անձնական տեսակետից, հակառակ է, որ նա ոչ մի արժէք ու հետաքրքրութիւն չունի և լրագրական նիւթ էլ չէր կարող դառնալ։ Եւ դուք էլ վստահ եղե՛ք, որ ես ինձ թող չեմ տալ ձեր ընթերցողներին զբաղեցնել անձնաւորութիւններով։ Բայց խնդիրը հասարակական քաւորութիւն ունի և այն տեղը դեկլարելու գործը, ուսումնաբանի հետ, և որ այդ անձնաւորութիւնը ոչ միայն լոկ վարժուի էր՝ իբրեւ իրան գործով զբաղող, այլ և նա միաժամանակ հասարակական գործիչ էր։ Այս տեսակետից ես չեմ կարծում թէ ընթերցողը ինձ հետ չը համաձայնվի, որ ես իրաւունք ունեմ ծածկել, ինչպէս և հասարակական կարծիքը, դրանով զբաղեցնել։

Ընթերցողները գիտեն արդէն, որ Թաւրիկի Հայուհեաց ընկերութիւնն ունի մանկական պար-

ւել այն օրից, երբ վերջինս հրաժարվել է կատարել նրա կապիւրը, չէ դատարկել խառնութիւն կից աւագի գրասենեակը։

«Մշակի» 102 համարից յայտնի է թէ ինչ յաղթութիւն տարաւ անհուն հեղինակը յիշեալ ժողովում, երբ մի կողմից ժողովը միաձայն յայտնեց անհուն հեղինակին իր բուռն արհամարհանքը, իսկ միւս կողմից՝ իր խորին յարգանքը վաճառականների աւագ պ. Կաթիլեանին։ Ի լրումն այդ օրվայ ցոյցի՝ ներքոյ ստորագրող վաճառականներս մեր արեալան պարտքն ենք համարում մատնանիշ անել հետեւեալը. 1) Պ. Ս. Կաթիլեան 24 տարի շարունակ միաձայն ընտրվելով աւագի պաշտօնում՝ վարել է այդ պաշտօնն անվարձ ու բարեխիղճ կերպով և այդ՝ համարեա մի քառորդ դարի ընթացքում՝ առևտրական դասակարգին պատկանած գումարները հասցրել է 200,000 բուլբու, որոնք անձեռնմխելի ամբողջութեամբ պահված են մինչև այսօր ամենապահպան թանկային հիմնարկութիւններում։ 2) Նա հանդիսանում է բացվելի Առևտրական Ուսումնարանի գլխաւոր նախաձեռնողներից մէկը։ 3) Նա կարողութեան չափ նպաստել է «Թիֆլիսի առևտուր և մանուֆակտուրայի կոմիտէի» հիմնելուն, որը մի զօրեղ ֆակտոր է Կովկասի և Անդրկովկասի առևտուրը և արդիւնաբերութիւնը զորագոյնելու, կանոնաւորելու և ընդարձակելու համար։ 4) Պ. Ս. Կաթիլեան ոչ թէ չէ աշխատում մտնել վաճառականների դրութեան մէջ և աշխատում է տեսնել նրանց ջրաճաղաղացած և ոչնչացած, ինչպէս այդ ձգտում է ցոյց տալ անհուն հեղինակը, այլ, ընդհակառակն՝ շատ անգամ նա օգնել է շատերին և խորհրդով և նիւթապէս։ 5) Պ. Ս. Կաթիլեան մասնակցել է շատ հասարակաւ գործերի, վարել է քաղաքային դուրսի ձայնաւորի և այլ հասարակական պաշտօններ, և ներկայումս ևս շարունակում է իր այդ ուղղութիւնը։

Բայց ընթերցողը գիտէ արդեօք թէ ինչ անձնաւորութիւն է անհուն հեղինակը. մեզ հետ կը տանք այդ անձի կենսագրութիւնը. նա չէ ստորագրել իր աղաքանունը և փասեանի նման իր գլուխն աշխատում է թագցնել ձիւնի մէջ, մոռանալով որ պոչը դուրսն է մնացել և ամենքը տեսնում են նրան։

85 ստորագրութիւն

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Վարս, յունիսի 15-ին

«Մշակի» 97 համարում «Վերապաշտ» ստորագրութեամբ մի պարոն, երկի չը բաւականապէս լրացնելի վրա դերասանութիւն անելուց, կամեցել է իր շնորհքը և հրապարակով ցոյց տալ, մի շնորհք, որի ունենալը ուրիշներին կարող էր ամաչացնել։ Թէև չարժէ «Մշակի» հիւրընկալութիւնն ի չար գործը դնել և զբաղվել պ. դերասանի նման մարդկանցով, բայց զանազան թիրխիւնացութիւններ իտեղի չը տալու պատճառով, ակամայից ստիպված եմ գրել այս տողերը, հաստատ համոզված լինելով, որ պ. դերասանը երբեք չի աւանի իր վարժունքից։

Իրողութիւնը այս է. երբ պ. դերասանը և իր

տեղը և մեր առաջին նամակից երևաց, որ նա ղեկավարվում է հմտութեամբ։ Վարժուհին փորձված, պարտաճանաչ էր և իր պաշտօնի բարձրութեան վրա. նա յայտնի է նոյն իսկ Թիֆլիսում, և երեք տարի է, որ այստեղ է և նուիրված է գործին, ստանալով 440 բուլբու։ Բացի այս, վերջին տարին էլ շաքարական 18 դաւաճի զատաստում էր Լիւվալայի տղայաց ուսումնարանում թուրքաւորութիւնից և ուսեանից։ Յայտնի է, որ օրիորդը չէր թողել Թիֆլիսը և եկել Թաւրիկ փող աշխատելու՝ ծառայելով 440 բուլբու «խոշոր» գումարի. յայտնի է նոյնպէս, որ օրիորդը իր ունեցած դիքը ու կապերի շնորհիւ անհամեմատ աւելին կարող էր աշխատել մնալով հայրենի երկրում, Թիֆլիսում։ Ուրեմն, եթէ օրիորդը եկել էր Թաւրիկ, այդ միայն եղել է գաղափարի համար. ծառայել այնտեղ, ուր կարելի չէր շատ կայ։ Սրանում կատարած չը կայ, այդ հաստատում են պերճախօս պատեր, այդ կարող է ասել օրիորդին ճանաչող իւրաքանչիւր թաւրիկցի, այդ կարող է ապացուցանել օրիորդի երեք տարվայ բնդնաւոր գործունէութիւնը։ Եւ ոչ ճանաչում է Պարսկաստանը, նա էլ կարող է խոստովանվել, որ այստեղ այնպիսի մի տեղ չէ, որ նոյն իսկ փոքր ինչ կրթված, բայց անհասարակ մարդկանց քաշ իրան, մասնաւոր օրիորդներին։ Սա նպատակ չունեմ, գտնէ այժմ, նկարագրելու այն անընպատակ պայմանները, որոնցով չը զրկւում լինէր անհամեմատ վարժուհին։ Բաւականանում եմ այսքանով, որ շատ էլ տանելի չէ։

Բայց և այնպէս, բարեբաղդաբար, գտնվում են օրիորդներ, որոնք իմանալով հանդերձ տեղական ծանր պայմանները, համաձայնվում են զալ այստեղ գործելու։ Դրանցից էր և մանկական պարտեզի վարժուհին։ Եւ յանկարծ, անպատեհ կերպով, վարչութեան մի քանի անհամեմատները վճռում են հեռացնել օրիորդին, որը, ասում եմ, երեք տարի է այստեղ և իր հուրթեամբ նուիրված էր կրթական-հասարակական

նմանեանքը առանց ամսացելու, մի քանի կողմէ կ'աժառէ, և ոչ թէ «ավզողները», ինչպէս կ'ամեն նոսր է ներկայացնել պարոնի, թոյլ տուին իրան աւելորդ և պատուարժան մարդուն անխալի խօստակցութիւններ, մենք նրանց և իրանց հաշիւով չէլու չպարտիրժմ յանձնեցինք և հեռաժայռք, առանց դիմանելու թէ տիկ. Սրբանշուի, տիկ. Մէլիքեանի, պ. պ. Պետրոսեանի, Յարութիւնեանի՝ այլոց խնդրին՝ ընդունել զոնք մի մասու կամ ապաւինելով Սրբանշու յետոյ միայն լռել եղեք, ու ապաւինելիներ ջուցակը յանձնել են այստեղաց Գեղամ Տէր-Մկրտչեան անունով մի պարոնի, որ հաւաքելոց յետոյ յանձնէ մեզ, զայցք մենք մեր վեցինք նրանից ստանալ այդ փողերը. այնուհետ և ինչ է եղել, այդ մեզ յայտնի չէ և այն մասին պ. դերասանի գրարժ հիմունքին ստուշ

ဒီကလေးက ဂုဏ်ထူးဆောင်

